

BİBLİYOGRAFYA

Mogolların gizli tarihi, S. A. KOZİN, Sokrovennoye Skazaniye, (Yuan-çao Bi-şi, I) Moskova-Leningrad, 941-619 s,

Geçen sene Sovyet İlimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü tarafından neşredilen mühim kitaplardan biri S. A. Kozin'in *Mogolların gizli Tarihi* = *Yüan-çao Bi-şi* üzerinde çalışarak hazırladığı eserin birinci cildir.

619 sayfa tutan bu birinci ciltte « Mogolların gizli tarihi » nin nushalarına ve bunlar üzerinde bu güne kadar yapılan tetkiklere dair malûmat, Mogolca metnin Rusca tercümesi, Çin-Mogol yazısıyla metnin ve *Altan topçu*'nun bu metne müvazi parçalarının Latin harfleriyle transkripsiyonu, eserin Uygur harfleriyle yazılmış asıl nushasının bulunduğu farzedilerek yapılan transkripsiyonu girmiştir. Eserin sonuna lûgatçe (Index verborum) de ilâve edilmiştir.

Müellifin izahına göre bu eser üç cilt olacaktır; birinci cilt on dört yıllık uzun bir mesainin mahsulüdür. S. A. Kozin, ilk önce *Yüan-çao bi-şi* nin bu güne kadar neşir ve tercüme edilmeyen manzum parçalarını neşretmek maksadıyla işe başlamış ise de bu güne kadar yapılan transkripsiyon ve tercümelerin kanaat verici olmadığını görerek bu eseri textoloji, filoloji, morfoloji, sintaks ve tarih bakımlarından inceliyerek temamiyle neşrini üzerine almıştır.

Kozin'in mesaisinin Mogoliyat bakımından olan ilmi kıymeti hakkında söz söylemek salahiyyetini haiz olmadı-

gımızdan bu sahanın en ileri gelen mütehasıslarından profesör N. Poppenin bu esere yazdığı mukaddemeden şu sözleri nakletmekle iktifa ediyoruz:

« Kozin'in mesaisi Mogoliyat tarihinde gerek kemiyeti ve gerek keyfiyeti bakımından istisnaî bir hâdisedir. Mevzuunda etraflı ve derin bilgisini göstermiştir. Tam cesaretle diyebiliriz ki bugün bu işi hiç kimse S. A. Kozin kadar muvaffakiyetle başaramazdı,...»

Yüan-çao bi-şi 1860 senelerinde Rus sinoloğu rahip (*Kafarov*) *Palladius* tarafından Pekin sarayı kütüphanesinde keşfolundu. Bu nusha, Mogol dilinde Uygur harfleriyle 1240 da yazılmış olan *Mongolun Niuça Topçan* (Mogolların Gizli Tarihi) adlı eserin Mogolları Çinden koğan ilk sülâlenin birinci hükümdarı Hun-Wu (1368-1398) zamanında yapılan Çince tercümesi olduğu malûm oldu.

Eserin kâşifi *Palladius* bu Çince nushasının metnini Ruscaya tercüme ederek « Pekin'deki Rus Ruhaneleri heyeti âzalarının mesailerini » külliyyatının IV inci cildinde (1866) neşretti. *Palladius* un verdiği malûmata göre, bu esere dair ilk malûmat *Ming* sülâlesinin tarihinde 1382 de zikrolunuyor. Mogol sülâlesinin resmî tarihi olan *Yüan-şide* bu eserden istifade edilememiştir. Çünkü bu eser Mogolların Gizli Tarihi idi (s. 1-2).

1872 de yine *Palladius* tarafından bu eserin ikinci nushası Han-lin-luan sarayında bulundu. Bu nusha üç metin ihtiva ediyordu: 1 - Çin hiyeroglifiyle

yazılı Mogolca metin, 2 - Mogolca metnin her kelimesinin altına yazmak suretiyle Çince tercümesi ve 3 - Mogolca metnin Çinceye müstakil tercümesi.

Yüan-çao bi-şi Şark ve Garp âlimlerini aşağı yukarı 80 senedenberi meşgul etmekte olmasına rağmen tam metin ve tercümesi neşredilememiştir.¹ Bu işi ciddi olarak ele alan Sinolog ve Mongolist Erich Haenisch oldu. Bu zat 1937 de Çin hiyeroglifleriyle yazılı Mogolca metnin transkripsiyonunu, 1939 da lügatçesini (Worterbuch) neşretmişti². Nihayet 1941 de Almanca tercümesini de verdi. Böylece E. Haenisch ile S. A. Kozin « Mogolların Gizli Tarihi » nin Almanca ve Rusca tercümelerini aynı senede neşretmiş oldular.

Orta Asya ve Mogol tarihiyle uğraşanlar bu güne kadar yalnız Palladius'un tercümesinden faydalanıyorlardı. Kozin ve E. Haenisch'in tercümeleriyle Palladius'un Çince metinden yaptığı tercüme karşılaştırılırsa Çince tercümenin (yahut Palladius tercümesinin) ne kadar eksik ve hatalı olduğu görülür.

Yüan-çao bi-şi'nin bu mükemmel tercümeleri ve şerhleri Reşidüddin'in « Camiüttevarih » indeki Türk ve Mogol tarihine ve an'anelerine ait malûmatın

1 A. M. Pozdneyev bu eserin Rus harfleriyle transkripsiyonunu, Rusca'ya tercümesini ve ihya edilmiş. Mogolca metnin "Paleografikçeşkego teksta yuan çao bişi Transkriptiya, adıyla 1882 de Litograf usulüyle taba başlamış ve 112 sahifesini çıkarmıştır. Son tetkikler göstermiştir ki Pozdneyev'in bu eserinin en mühim kısmını Palladius'un hazırlayıp bıraktığı evrak teşkil etmiştir. (B. Vladimirtsov. Mogol içtimai teşkilâtı, s. 7 not).

2 E. Haenisch'in I ve II inci kitapları hakkında BK: A. Temir. "Mogolların gizli tarihi, ("Türkiyat mecmuası, 1942, cilt VII-VIII, s. 349-350).

neşri ve izahı için de yardım edeceğinde şüphe yoktur. Çünkü bu « Mogolların gizli tarihi » Reşidüddin tarafından istifade edilen kaynakların en mühimi olduğunda şüphe yoktur.

Malûmdur ki Reşidüddin Türk ve Mogollara dair verdiği malûmatı, hazinede saklanan *Altan Debter* den aldığı kaydetmiştir (درکتب تاریخ که درحزانه موجود است وامراء بزرگ اورا نگاه داشته و آرا التان دبتر میکوشد)

Kozin'in tetkikleri neticesinde anlaşılmıştır ki Mogolistan'da sülâlelerin menşesine ve şecerelerine dair *Altan Debter*, *Altan topcı* veyahut *Köke Debter* adıyla yazılı veya şifahi rivayetler ve menkıbeler mevcuttu. Bu *Debter*'lerin *Altan* veya *Köke* (Gök) ile vasıflandırılması Türk şamanizminin «ebedî gök tanrı, altun yüzlü anamız yersu Ötüken » akidesinden mülhemdir. Millî şamanizmin sukutundan ve lâmayızmin nüfuzundan sonra Mogolistan'da «Gök» yerine *Şara* (Sarı) ve *Çağan* (Beyaz) renkleri sembolik renkler oluyor. Eski Mogolcada *Altan* (yani altun) rengi « Al » rengini ifade eden sembolik millî renk olmuş olsa gerektir. Kozin'in fikri de bu merkezdedir (S. 30).

« Mogolların gizli tarihi » nin metinlerinden anlaşıldığına göre [Kozin S. 160; E. Haenisch, S. 97, § 203] «Koko Debter», aynı zamanda asilzadelerin hizmetleri, şecereleri ve mahkeme kararları kaydedilen sicil defterine de denilmiştir.

« Mogolların Gizli Tarihi » adıyla maruf olan bu eserin münderecatına gelince - birinci bap Cengiz Hanın şecerelerini söyler ve şöyle başlar: «Cengiz Han'ın ceddî âlâsı yüksek Tanrının [Semanın] iradesiyle doğmuş Börtecino [Bozkurd] idi. Onun karısı

Hoay Maral [Beyaz Geyik] idi. Bunlar *Tengis* gölünü geçerek Onon ırmağına geldiler ve Burhan Haldun dağında göçüp kondular. Onlardan bir oğul doğdu, Batacihan. Bunun oğlu Tamaça, bunun oğlu Horicar Mergan, Horicar'ın oğlu Auçam-boro'ul, bunun oğlu Sali-Haçau bunun oğlu Yeke Nidun, bunun oğlu Simsoçi, bunun oğlu Harçu.

Harçu'nun oğlu Borjigiday Mergan'ın karısı Mongaljin hoa idi. Borjigiday Mergan'ın oğlu Torgoljin Boyan'ın karısı Borohçin hoa idi. Suyalbi-Borolday adlı hizmetçisi, Bayur ve Boro adlı iki atı vardı. Torgoljin'in iki oğlu vardı: Duwa Sohor, Dobun Mergan.

Duwa Sohor'un altında tek bir gözü vardı. Bu tek gözüyle o üç göç yerden [üç günlük yerden] görürdü.

Bir gün Duwa küçük kardeşi Dubun Boyon ile Burhan Haldun dağına çıktı. Duwa Sohor Burhan Haldun'un tepesinden bakarak Tengelik ırmağı sahili boyunca bir kalabalık göç gördü ve dedi : « Bu göçün ortasındaki araba çadırda bir güzel kız var »...

Bu kız Alangoa idi. Duwa Sohor bu kızı kardeşi Dubun Mergan'a alıyor.

Bu destanî tarih bu suretle başladıktan sonra Cengiz Han'ın efsanevî veya hakikî ecdadı hakkında malûmat veriyor.

Nihayet Cengiz Han'ın babası Yesugey Bahadır zamanına geliyor. Onun 9 yaşar Cengizi *Honkirat* [Kongrat] kabilesinden bir kızla nişanlandırması, evine dönerken yolda *Tatarlar* tarafından zehirlenmesi, son sözlerini Munlik adlı birine söyleyerek karısını ve çocuklarını ona emanet etmesi hikâye ediliyor. Bununla birinci bap tamam oluyor.

İkinci bapta Cengiz Han'ın gençlik hayatı anlatılıyor. Cengizin anası Olun [Ho'elun] küçük çocuklarıyla dul kalıyor. Çok sıkıntı içindedir. Mensup olduğu kabileden himaye görmüyor, belki hakaretlere maruz kalıyor.

«Ambagay Hanın karıları -Orbay ve Sahatay * ecdad markadi*ni ziyarette gidiyorlar. Yesugey'in dul karısı Olun da geliyor; fakat elinde olmayan sebebler dolayısıyla geç kalmıştı; merasim ve âyin bitmişti. Olun diyor: «Ne için beni kurban âyinininden, et ve şarabından mahrum bıraktınız? demek siz insanların gözü önündeki yemeği ve haber vermeden göç etmeyi biliyorsunuz!»

Orbay ve Sakatay ona şöyle cevap verdiler: «çağırısak bile sana yedirmeye değmez ne bulursan onu ye! dilensen bile, sana vermiye değmez, ne gelirse onu ye! Ambagay Han öldü diye mi bizimle konuşmağa cesaret ediyorsun?»

Ecdat şerefine yapılan kurban âyinine iştirâk ettirmemek kabileden taretmekle müsavi olduğunu düşünürsek Olun Hatunun ve çocuklarının nefeci bir vaziyette bulunduğunu göz önüne getirmek güç değildir.

Kabile Olun Hatun'u ve çocuklarını bırakıp göç ediyor. Yesugey ailesini himaye etmek istiyen Çorha-ebugen'i kabile bahadırları süngüliyorlar...

Fakat Olun Hatun beceriksiz, kadere boyun eğip ağlayacak kadın değildir. « Gizli Tarih » onu, manzum olarak, şöyle tasvir ediyor :

« Akıllı ve hünerli doğmuş zevce idi
Olun Hatun
« Bak, küçük yavrularını nasıl besledi:
« Yemenisini başına sım sıkı sarıyor,

- « Beline kuşağını bağıyor, eteklerini
toplıyor
« Onon ırmağı boyunca aşağı yukarı
koşuyor
« Moyıl³ ve yabani elmalardan dane
dane toplıyor
« Gece, gündüz [dinlenmeden koşarak]
yavrucaklarını besliyor
« Kutlu doğmuş kadını anamız Olun
« Yavrucuklarını, bak, nasıl büyüttü :
« Elinde sepet, kırlara gidiyor
« Yavrucuklarını beslemek için
« Sudun ve çiçigina göklerini kazıyor,
« Moyıl ve yabani soğanla beslenen
bu yavrular
« Saltanat Seririne kadar yükseldiler
« Bilge ananın evladı olan bu çocuklar
« Nizamperver ve bilge oldular
« Bilge ana kucağında kuru samrısakla
beslenen bu yavrular
« Kahraman olup yükseldiler
« asil insan olarak
« Cesaretleri ve kahramanlıklarıyla te-
mayüz ettiler »

.....

Anlaşılan eski Mogollar nazarında İdeal kadın ve ana budur. Cengizi böyle bir ana yetiştirmiştir.

Bu bapta Cengizin ufak kabile reisleriyle mücadelede başladığı, çok sıkıntılı hayat geçirdiği hikâye edilir.

Üçüncü bapta « Merkit kabilesinin tenkili, Temuçin'in *Cengiz Han* unvanını alması » söylenmektedir.

3 Metindeki *moilsan* kelimesini E. Haenisch tercümesiz "Moiho-Beeren, (s. 14 § 74) diye geçiyor. Kozin ise "çeremüha, diye tercüme ediyor ki Kırgız ve Başkurt lehçelerindeki *Moyıl* kelimesini Radloff rusca "çeremüha, almanca Faulbaum (*Prunus padus*) diye tercüme ediyor (WB. IV, 2123).

Merkit kabilesi Temuçin'in obasını basarak yağma etmiş idi. Temuçin kardeşleriyle beraber Kereit kabilesi reisi Toğrul-Vang-Han'a gidiyor ve yardım istiyor. Vang-Han yardım ediyor. Temuçin Camuka'ya da müracaat ediyor. Camuka Temuçin'e müsbet cevap veriyor ve yardımına koşuyor. Camuka'nın Cengizle muhavereleri ekseriya manzum olarak tesbit edilmiştir.

Temuçin, Camuka ve Toğrul Han birleşerek Merkit kabilesini mağlup ettiler, « çadırlarını yıktılar, güzel kızlarını kucakladılar». Camuka ile Temuçin çocukluk hatıralarını konuştular, on bir yaşlarında iken Onon ırmağının buzu üzerinde kayıp oynadıklarını, bir birine hediyeler verip «anda» olduklarını « anda » lığa dair eski kanunun hükümlerini bahis mevzuu ettiler.

Camuka ile Temuçin bir buçuk yıl dost geçindiler. Bir göç esnasında Camuha Cengiz Hana şiirle hitap ediyor. Fakat Cengiz Han bu şiirin manasını pek de kavrayamıyor. Anası Olun ile karısı Börte hatun bu şiirde düşmanlık gizlendiğini meydana çıkarıyorlar ve « Camuha mütelevvin adamdır. Biz onu biktırdık, ondan kaçmalıyız » diyorlar.

Bundan sonra iki «*Anda*» düşman oluyorlar. Dördüncü bap Cengiz Han'ın Camuka ve Tayçüt'larla mücadelesinden bahsediyor.

1201 de « Alhuy Bulak » denilen yerde Cengiz Hana muhalif olan kabilelerin kurultayı toplanıyor. Camuha bu kurultayın kararıyla *Gur Han* ilân ediliyor. Bundan haberdar olan Cengiz Han derhal Vang - Han ile birleşip bunların üzerine yürüyor. Nayman Hanı Buyruk ve Oyrat'lardan Huduha-Beki sihirle yağmur yağdırmağa ve fırtına çıkarmağa muktedir idiler. Bunlar Cengiz Han'ın ordusu üzerine yağmur yağ-

dırmak için sihir yaptılarsa da fırtınalı yağmur kendi orduları üzerine yağdı ve «Tanrı bize darıldı» diyerek kaçıştılar. Cengiz Han bu sefer de zafer kazandı.

Beşinci bapta Tatarlar'ın imhası, Vang-Han ile bozuşma bahis mevzuu edilmektedir.

Tatarlar'ın tenkilinden sonra Cengiz Han büyük sülale Şûrâsını topladı. Bu Şûrânın kararıyla dört Tatar kabilesinin [Çagan tatar, Alçi tatar, Dutaüt tatar, Aluhay tatar] erkeklerinden araba tekerleği çivisinin hizasından yüksek olanlarının hepsi kılıçtan geçirildi. Bundan sonra Cengiz Han ile Vang-Han'ın arası açılıyor.

Altıncı bapta Kereit Hanlığının sonu hikâye edilmektedir. Kereit'ler, Nayman'lar ve diğer Mogol kabileleri Camuka'nın riyaseti altında Cengiz Han'a karşı birleşiyorlar.

Yedinci bapta bu birleşen kabilelerin tenkili ve Vang-Han'ın ölümü; sekizinci bapta Nayman Hanı Küçlük'ün Karahitay İmparatoru Gur-Han ülkesine; Tohtoa'nın Kıpçaklar ülkesine firarı, Cebe'nin Küçlüğü ve Subetay'ın Tohtoa'yı takibi, Camuka'nın ölümü, Cengiz Hanın Hakan olması ve silâh arkadaşlarına ihsanı tasvir edilmektedir. Merkit ve Nayman kabileleri tenkil edildikten sonra Camuka beş arkadaşı ile dağlarda dolaşıyor, yabancı koç avlayup besleniyorlardı. Bir gün Camuka arkadaşlarına :

«Kimlerin kimlerin oğulları, ne gibi babaların evlâtları bugün yabancı koç aviyle besleniyorlar!» dedi. O gün arkadaşları Camuka'yı bağlayıp Cengiz Han'a teslim ettiler. Camuka şu sözlerinin Cengiz Han'a arz edilmesini rica etti [aslında manzum] :

Kargalar toplanıp Sunayı avladılar.

Köleler toplanıp Hanlarına el kaldırdılar

Dostum, Hakanım buna ne ceza verirsin?

Sıçancıl tenbel kartal güzel ördek avlamağı düşündü.

Köleler, uşaklar Hakanına ihanet tasarladılar

Ey mukaddes Hakanım, dostum!

Baba katillerine ne gibi ceza verirsin?

Bu sözleri dinledikten sonra Cengiz Han Camuka'ya ihanet eden beş kişiyi idam ettirdi ve kendi büyüğüne ihanetten çekinmeyenler bize de yar olmazlar» dedi. Şayanı dikkattir ki Camuka'nın bütün konuşmaları bu eserde hep manzum olarak tesbit edilmiştir. Galiba Camuka o zaman Mogolların büyük şair ve hatiplerinden biri olmuştur. Onun «Seçen» [Hatip] lâkabı da boşuna olmasa gerektir. Kendi mukadderatına dair Cengiz'e gönderdiği kırk yedi mısralık manzumesi de çok müheyyiç ve rikkat engizdir. Cengizle beraber geçirdiği dostluk günlerini hatırlıyor. Sefalet ve çetin mücadele günlerinde tek bir yorgan altında yattıklarını, yürekten «Anda» ve dost olduklarını söylüyor. «Beni göndereceğin yere çabuk gönder. Sen bugün büyük Hakansın; dünya senin olmuştur... Bugün sen benim dostluğum muhtaç değilsin... Ben, senin ak günlerinde siyah gölge, karanlık gecelerinde kâbus, elbisende diken, boynunda bir böcek olurum. Dostuma yük olmak istemiyorum. Senin bilge anan, kahraman kardeşlerin var. Ben ise küçüklüğümde öksüz kaldım, ne ana ve ne kardeş yüzü görmedim. Sadık dostlar bulamadım.. Aziz dostum, bana ihsan etmek istersen beni çabuk gönder [öldür]. Sen de rahat edersin. Yegâne arzum: Benim kanımı

dökmeden idam ettirmendir. Kemiklerin büyük anamızın koynunda yatarken ruhum senin evlât ve ahfadına koruyucu olur. Dualarımla bunu sana vadediyorum. Doğdum doğalı yapayalınızım. Büyük ruhun beni ezdi. Sözlerimi unutmayınız, gece ve gündüz tekrarlayınız.. Şimdi beni çabuk gönderiniz!» diyor.

Cengiz Han onu, «sunulan dostluğu ve bağışlamayı reddetti» bahanesiyle, kanını dökmeden idam ettirdi ve büyük hürmet ve merasimle gömdürdü...

Dokuzuncu bap hassa tümenlerinin teşkilinden bahsediyor. Onuncu bap da Cengiz'in hassa askerlerini, bu askerlerin methi, uygurların ve orman kavimlerinin ilhakı, tımarlar tahsisi ve şaman Teb Tengri'nin idamı bahis mevzu edilmektedir.

Hassa askerlerin methi manzumdur. Cengiz Han'ın ağzından söylenmektedir.

Karluklar ve Uygurların kendi ihtiyaçlarıyla itaat ettikleri Küçlük Nayman'ın katli, Kırgız beylerinden İnal, Edi, Aldier ve Olebek Teginlerin gelişi, Şaman Teb Tengrinin katli teferruatıyla anlatılmaktadır.

On birinci bap - şimalî Çin'in, Türkistan'ın, Bağdat hilâfetinin ve Rusya'nın fethi.

Bu bapta Kanglı, Kıpçak, Başkurt (başjigit), Rus (Orosut), Mişer, (Maçjarat), As, Serğesut, Kâşmir... seferleri, Mahmut Yalvaçla oğlu Mesudun Cengiz

huzuruna geldikleri zikrolunuyor.

«Sartagol [müslüman] kavimlerini tamamiyle itaati altına aldıktan sonra Cengiz Han bütün şehirlere kumandan (darugacin) koydu. O zaman Cengiz Hana Urgencten Havarizmi (Hurumşi) ailesine mensup Yalvaç ve oğlu Mesut adlı baba oğul geldiler. O, şehir halkının kanun ve örfleri (Yosun, dore) hakkında Cengiz Hanla konuştu. Cengiz Han, şehir kanun ve örflerinin Yosun'a uygun olduğuna kanaat getirdi. Bundan dolayıdır ki Yalvaç'ın oğlu Mesut Havarizme tayin edilen daruga ile birlikte Buhara, Semerkand, Urgenç şehirlerinin idaresini verdi. Yalvaç'ı kendisiyle beraber götürdü ve ona Çinin payıtahtı Jung-du (Pekin) şehrinin idaresini verdi...»

«Mogolların gizli tarihi» şu cümlelerle tamam oluyor:

Sarayın (karargâhın) Doloan Boldah ile Silginçek arasında, Keluren-deki Kode Aralda, bulunduğu zaman, sıçan yılının (1240) yedinci ayında, büyük kurultay esnasında yazılıp tamam oldu..»

İlim ve fikir hayatı için çok buhranlı olan bu yıllarda bir Rus ve bir Alman âliminin aynı senede, «Mogolların gizli tarihi» nin, derin tetkiklere müstenit, tercümelerini neşretmeleri, ilim ve fikir mensupları için bir tesellidir.

ABDÜLKADİR İNAN